

Eksempel på analyserende artikel:

Samfundskritisk litteratur

Litteraturen er blevet brugt som debatform gennem hele vores historie: fra eventyrenes klare moraler til sci-fi romaners advarsler om en dystre fremtid. Og den er blevet brugt, fordi den virker. Litteraturen gør det muligt at sætte ord på de problematikker, der opstår i vores samfund, og den er et godt rum for samfundskritik, fordi den tvinger os til at indleve os i andres historier og sætte os i deres sted. Litteraturen kan altså skabe forståelse og det er et godt grundlag for debat.

Det moderne gennembrud (1870-1890) er en periode, hvor litteraturen for alvor tager en samfundskritisk drejning. Der sættes krav til at litteraturen skal gøre op med romantikkens glansbillede af verden og italesætte og beskæftige sig med de mange problematikker, man mødte i samfundet. En af det moderne gennembruds store forfattere er Henrik Pontoppidan (1857-1943), som mestrer samfundskritikken. I flere af hans værker skildrer han de vaklende skæbner og ringe kår, som herskede blandt samfundets lavt stillede. Men i novellen *Muldsjud*, som blev bragt for første gang i 1889 i bladet *Danmark* er hovedpersonerne et velhavende ægtepar. De lever helt sorgløst i en grandios villa, som de har bygget kun til dem selv. De har ikke andre ønsker, end at en dag vil følges til Guds rige, men en dag bliver deres bekymringsløse lykke afbrudt. En hjemløs udsultet stakkel har hængt sig i deres have. Glansbilledet brydes. Konflikten og mindet om den udhungrede mand lever videre i haven. Derfor er de nødsaget til at flytte langt væk, og tekstens morale udpensles klart og tydeligt da ægteparret til sidst opdager en ny og bedre form for lykke, som kommer ved at udøve barmhjertighed.

Pontoppidan starter novellen med at skamrose den smukke villa og det rolige, frydelige liv som ægteparret lever. Set i lyset af novellens samtid, hvor der herskede stor social ulighed og litteraturen mange steder var et oprør mod denne uretfærdighed, skal denne ros læses med en gevaldig ironisk distance. Deres liv er ikke smukt og lykkeligt, men monotont. Dette afsløres gennem stikkende bemærkninger: "Begge var de smaa, trivelige Skikkelser med denne ejendommelige Søsken-Lighed, der kan udvikle sig hos Ægtemager efter et langt og trofast Samliv." (ll. 34-36). Når Pontoppidan peger på deres søskende-lighed er det en kommentar til den manglende romantik i mellem dem. Deres lange og trofaste samliv fremstår ikke hjertegribende og rørende, men i stedet blot ensformigt og trivielt. De vover ikke engang at få børn, da det muligvis kan bringe ulykke med sig. Ved at lade parret, to flade karakterer, smelte sammen og være ens med hinanden, bliver de også ens med selve tidens overklasse og de bliver i højere grad et billede på en type end individuelle personligheder. Udover at afbilde de velhavendes kedelighed, sammenkobler novellen også velstand med egoisme. Nok er parrets have overdådig og smuk, men de deler den ikke med nogen. Egoismen og de riges magt vises også, idet der før stod en beskeden hytte på pladsen, hvor de byggede villaen og haven. Man kan forestille sig, hvordan de har jævnet hytten med jorden for at få plads til deres egen luksuriøse villa. De afskærmer sig fra verden, så deres egen lykke ikke bliver forstyrret af verdens rædsler, navnlig de fattiges dårligdom. De lukker øjnene for problemer, som det i virkeligheden er dem, som har magten til i et vist omfang at løse. Vagabonden bliver parrets kontrastperson. Han er samfundets ulykke, som vælter ind i deres ellers uforstyrrede glæde. Han er fuldstændig udsultet, mens parret er "trivelige" og selv deres lille hund er fed.

Muldsjud begynder in ultimas res med at beskrive den flotte villa, som ligger øde og ubeboet hen, og parrets historie bliver på den måde et langt flashback. Pontoppidan fanger læseren fra starten, fordi man i spænding venter på at finde ud af, hvorfor den ellers fabelagtige villa og have ikke er beboet. Selve fortællingen kan siges at være bygget op efter en klassisk hjemme-ude-hjem opbygning, hvor parret først er hjemme i deres villa, kommer på udebane da vagabonden hænger sig i deres have, og til sidst flytter og finder en ny lykke, et nyt hjem. Med den

afslutningsvis klare morale, kontrastpersoner og desuden en alvidende fortæller, som fra start kender slutningen og efterlader små indirekte kommentarer, kan man med lidt god vilje sige, at novellen blot mangler lidt magi for at kunne karakteriseres som et eventyr. Et kendetegn ved eventyr er, at de er gode til at opstille modsætningsforhold mellem god og ond, klog og dum osv., og da det er lige netop denne absurde modsætning mellem rig og fattig som Pontoppidan vil belyse, giver det god mening at bruge eventyrtrækkene.

Selve konflikten udspiller sig hurtigt i novellens slutning, men på ganske dramatisk vis. Der opbygges til eskalering af konflikten gennem en fortumlet og hastig samtale i direkte tale. Da vi når klimaks er det især lydbilledet, som bruges til at forstærke det hurtigt opståede kaos: ”Mens Ægtemanden knælede ned hos sin afmægtige Hustru og raabte om Hjælp; mens Papegøjen gentog hans Fortvivlelsens Skrig, og mens Hunden løb hylende omkring i de genlydende Sale(...)” (ll. 77-79, mine markeringer).

Ægteparret nægter at se liget, men beskrivelserne af vagabonden, som hænger i haven, afslører vagabondens indre værdier. Selvom han hænger med blå kinder og sort tunge, skinner hans skønhed alligevel igennem. Han er nok fattig og udsultet, men i kraft af hans personlighed bærer han en anden slags rigdom i sig. Dette faktum beskriver Pontoppidan elegant, ved at lade duggen lægge sig på ham som guld: ”I hans gennemvaaede Pjalter, i hans mørke Skæg og paa Enderne af hans krampagtigt krummede Fingre hang klare Dugperler og skinnede i Solen som Guld og Ædelstene.” (ll. 84-86)

Efter liget er fjernet, forbliver stemningen af den afdøde i haven. Også her bruger Pontoppidan naturen i sine beskrivelser. Igennem personificering af træernes blade giver han ordet til naturen. naturen bliver en udefrakommende dommer. Gennem hele romantikkens organismetanke har naturen jo også været billede på noget, som er større end os selv, og denne tanke hænger nok lidt ved: ”Det dejlige Rosenflor udaandede Liglugt, og i stormfulde Nætter, naar den gyldne Vejrløj skreg over Taget, lød det i deres Øren, som om den sang: Suk, 95 Nød, – Sult, Død.” (ll. 93-95).

Til sidst må parret som sagt forlade deres villa og søge til en ny og mere varig form for lykke. Pontoppidan konkluderer, at man ikke kommer langt med rigdom, hvis ikke man er barmhjertig. Derudover får han skildret den absurde klasseforskel, der hersker i samfundet. Den sociale ulighed tematiseres, og gennem skildringen af ægteparrets egoisme forstår vi, at novellen er en kritik af de velhavende i samfundet.

Samfundskritisk litteratur må naturligvis beskæftige sig med den tid den skrives i. Under det moderne gennembrud var det ligestilling mellem køn, religion og selvfølgelig klasse og social status, som blev diskuteret. Disse tre problematikker er langt fra udgået fra vores debat, men et andet emne har i takt med vores store bekymringer for klimaforandringer vundet indpas i litteraturen, nemlig menneskets forhold til naturen. En bølge af økokritik er vundet frem i Danmark, og mange forfattere og måske særligt digtere beskæftiger sig med dette tema. De undersøger menneskets syn på måske ikke kun naturen, men alt andet på planeten. Mennesket placerer ofte sig selv som subjekt i forhold til resten af verden i vores samfund, men hvad ville der ske hvis disse grænser blev brudt op? Økokritikken kan f.eks. findes i romanen Solar fra 2018 af den danske digter og forfatter Theis Ørntoft. I bogen følger vi Theis, som tager på en rejse ned gennem Europa. Bogen starter som autofiktion, men som alt andet i romanen destruerer det sig selv og bliver langsomt opløst til fiktion. Theis er rimelig apatisk, men til gengæld dybt optaget af, hvordan alting hænger sammen i systemer, han ikke forstår. Alting er forbundet, alting er komplekst og kompliceret, og han en del af det. Han sætter spørgsmålstejn ved teknologien, ved vores relationer til hinanden og ved vores forståelse af verden. Han beder os have forståelse for verden, og på den måde beder han os også om at være barmhjertige overfor den.

Hvor Pontoppidans kritik er konkret og let at tyde, kan Ørntofts virke mere uhåndgribelig. Pontoppidan stiller sig overfor fattig. Ørntoft stiller vores komplekse verden overfor vores sort/hvide forståelse af den. På sin vis er begge kritikker et råb om hensyntagen. Der bliver i begge tekster bedt om, at mennesker skal drage omsorg for det, som er omkring dem. Den store forskel ligger i selve formidlingen. Muldskud er en kort og stærk bemærkning med et klart og entydigt budskab. Den slår et hårdt slag for de fattiges kår, mens Solar er en lang refleksion over vores alles tilstedeværelse. Novellen er tilgængelig og tydelig og derfor tager vi budskabet med os. Solar er en sejere kamp, men vi trækkes med gennem refleksionerne, og derfor bliver den også hos os.

Uanset samfundskritikkens konkrethed kan den altså bruges til at skitsere negative tendenser i vores samfund. God litteratur behøver ikke at være samfundskritisk, men litteraturen er god til at være samfundskritisk. Samfundskritikken i litteraturen er en klar stemme. Det er et tilgængeligt og vedvarende opråb.